

מתל-אביב לשומקום

דוד שחם, **רקוויאם לתל-אביב**, ספריית פועלים, 2011, 343 עמ'

קיים", לא קרה. שחם אינו מאשים איש, אבל חש מאוכזב. באופן דומה הוא מספר גם על נושא מרכזי אחר בספר - האהבות בחייו. האהבה בכלל תופסת מקום ניכר בדפים הללו מתחילתם ועד סופם והדבר קצת מפתיע (ואולי דווקא לא) לגבי מי שמודה, כי "המניע החזק ביותר שפעל עלי היה החרדה מפני כישלון", לכן עשה לו כלל "לא להתחיל" עם בחורה, אלא "שהיא תהיה הפותחת, שהיוזמה תבוא ממנה" (עמ' 263).

סיפורים קטנים מארצות הברית על אנשים לא חשובים ובעייתיהם הקטנות. כבר אז היה ברור שאם אני רשאי להיקרא סופר, אני סופר מינורי, תמיד אהיה סופר מינורי" (עמ' 333).

חרף האירוניה בה היא מושמעת, זוהי קובלנה תמוהה משהו לאור העובדה שעליה הוא מספר כמה עמודים קודם, כי "משחר ילדותי לא רציתי להיות סופר", כי "החלום שלי היה לא להיות סופר, לא

לקיים מה שהורי מצפים ממני - לא ללכת בדרכי אבא" (עמ' 318). אף על פי כן, משנעשה סופר, הוא מתאונן על מיעוט הביקורות הטובות להן זכה ולא שוכח את הביקורות הרעות: "אני לא יכול לומר שלא היו עלי גם ביקורות טובות, אבל משום מה אני זוכר יותר את הרעות. הרעות שנכתבו עלי הכאיבו גם הכאיבו" (עמ' 335). את ההתעלמות ממנו כסופר, המכאיבה יותר מכל, הוא מייחס לעובדה שהיה "סופר של שעות הפנאי" וגם לכך שנחשב "פרסומאי מצליח", משרה לא ראויה לאמן רציני, לפי ההשקפה שרווחת אז.

עם זאת צריך לומר כי שחם הוא בהחלט מבין גדול בספרות ובעל טעם משובח. אין ספק שבתור צרכן תרבות הוא ניצב במדרגה גבוהה. שתי דמויות משמשות לו מופת ואליהן הוא חש קרבה רבה לקראת סוף הספר. "האחד הוא נאבוקוב והאחר הוא היינה". וזאת, דומני, לא רק מטעמים אמנותיים, אלא גם מטעמים אידיאולוגיים - פסיכולוגיים כפי שהוא כותב:

"נאבוקוב לא רכש לו בית, סירב לקשור קשר קבוע עם מקום כלשהו, התגורר בדירות שכורות, החליף ארץ בארץ, עבר מרוסיה לגרמניה, ממנה לצרפת, לאנגליה, משם לאמריקה. וחיי נגמרו בשוויץ. איש משומקום... מי יתנני כמוהו. אומרים ישנה ארץ, איה אותה ארץ שהיתה שלי? איה אותה ארץ שאני שלה? האם יש לי בית? האם יש לי מקום?" וכך הוא כותב גם על זיקתו להיינה: "מי יתנני היינה, ציפור כנף מופלאה שאין לה טריטוריה ואין לה גבולות... כעת גם אני בן בלי ארץ, איש משומקום הולך לשומקום" (עמ' 317).

כאשר אני מתבונן במה שניתן לקרוא לו חיי האהבה שלי, בקשרי המעמקים שהיו לי עם נשים, אני נדהם לגלות מה מעט מספרן של אהבות ממש שהיו לי... התנסות מרוממת נפש, חסד הנוגה ממרום, תמצית היופי המזוקק. לא יותר מאחת לכל עשור חיים. לעומת זאת רב יותר מספרם של קשרים רדודים, של מעין אהבה, של חדוות הישג המחפשות מקץ זמן מוצא שקט של השכחה" (עמ' 279-280).

אהבת אמת אחת לעשור איננה כה מעט ולא רבים זוכים אף לכך. אבל בעל הדבר אינו מרוצה. בפרק "על מוזיקה, על אהבה ועל מוות" הוא נותן לכך ביטוי פילוסופי מוכלל: "אהבה מוכרחה למות. זה הקו הטבוע מראש בהליך כולו... החיים הם תהליך של מוות. האהבה היא תהליך של מוות. ואין מפלט" (עמ' 305).

כמו בעיסוקיו ובאהבותיו, כך גם בפרק הקרוי "חיי בספרות" הסיכום מעציב את רוחו. אף שנולד למשפחה ספרותית מפורסמת, "משפחת כתובים", ולדור ספרותי חשוב הוא "דור בארץ" (דורם של יזהר, שמיר, גורי, אחיו נתן שחם ועוד), וכתב וערך יותר משישים ספרים, הוא מרגיש כנטע זר:

עמוס לויתן

רקוויאם לתל-אביב, אינו רק רקוויאם (קרי: תפילת אשכבה) לעיר לבדה, אלא גם רקוויאם שעורך המחבר (יליד ורשה 1923 שעלה לארץ עם משפחתו בגיל שנה) לחייו שלו בעיר שבה גדל ושבה הוא חי למעלה משמונים שנה. לא מעט נכתב על ההיבטים הציבוריים של אוטוביוגרפיה זו - דוד שחם הוא בן למשפחת שטיינמן הידועה, אביו אליעזר, היה שותפו של שלונסקי בעריכת 'כתובים', אחיו הצעיר הוא הסופר נתן שחם, חבר קיבוץ בית אלפא ומי שהיה מראשי ספריית פועלים במשך שנים רבות - הנרמזים גם בכותרת המשנה של הספר "פרקי" זיכרון של בן העיר הלבנה". אולם דומני שהעיסוק בנושאים הללו האפיל על הנושאים האישיים שדווקא בהם, לדעתי, פועם הדופק האמיתי של הזיכרונות.

ומעניין, בדרך כלל מסקנותיו של שחם מניסיון חייו הן עגומות, אף שחיו עצמם, כפי שהם מצטיירים מספרו, לא היו רעים כלל. כצעיר ברוך כישרונות מילא בגיל מוקדם תפקידים מרכזיים בתנועת השומר הצעיר, היה עורך ביטאון התנועה 'על החומה' (החליף בתפקיד את הסופר משה שמיר) וערב מלחמת העצמאות יצא בשליחות לאמריקה (הודמנות נדירה בעת ההיא); זמן מה אחרי שובו עזב את הקיבוץ ופתח את אחד ממשדרי הפרסום הראשונים והמצליחים בארץ (שחם-ליבנסון-אילון); בבחירות 1959 עבד למען מפא"י וגם חיבר את הסיסמה "הגידו כן לזקן", ובמשך שבע-עשרה שנים כשעמד בראש משרדו, התחכך בלא מעט אנשי שלטון; לאחר מכן היה עורך שבעות מפלגת העבודה 'אות', עורך כללי של האנציקלופדיה העברית, עורך כתב העת 'ניו אוטלוק', עורך חמשת הכרכים של זמן יהודי חדש ועוד, ועוד. אבל כשהוא בא לסכם בתום שישים וחמש שנים את שלל עיסוקיו בפרקי הספר הקרויים "בינתיים 1" ו"בינתיים 2" נעגמת עליו רוחו וכך הוא כותב:

"פרנץ ליסט חיבר יצירה לתזמורת בשם 'הפרלודים', או בעברית: 'אקדמות'. הוא הסביר שבשם זה התכוון לתאר מצב אנושי של חיים שכולם הקדמה למשהו שאינו מתרחש לעולם. אם אני מביט אחורה על פני כל שנות חיי מאז נעורי, אני מגלה שאכן היטיב ליסט בפירושו לפרלודים לתאר את מהלך חיי, את מסלולם, או נכון יותר את מסלוליהם. כל שנותי היו שנים של התחלות, של מבוא למה שעומד להתחולל, שנים של בינתיים, של משהו שאני עושה לפני שאתחיל לעשות את הדבר האמיתי, הגדול, המפעים, הדבר שלמענו אני קיים, שלמענו הכל כדאי" (עמ' 184).

וכמובן, "הדבר הגדול, המפעים, שלמענו אני